

Zondag 25 oktober 1914 – ochtendeditie

Belgische vluchtelingen.

De heer J. R. Snoeck Henkemans, die als gedelegeerde voor Zeeland van de regeringscommissaris, jhr. Mr. C. H. J. M. Ruys de Berenbrouck, de belangen der vluchtelingen behartigt, heeft in een persgesprek als zijn algemene indruk van de toestand gegeven, dat deze niet bijster gunstig is. In Oost Zeeuws-Vlaanderen, te Sas van Gent en Sint Jansteen neemt weliswaar het aantal vluchtelingen af, maar in het westelijk deel, te Aardenburg, Oostburg en Sluis neemt het toe. Grote scharen vluchtelingen komen daar van het slagveld aan de Belgische kust, bij Oostende, enzovoort. Bewoners van Antwerpen en omtrek keren geregeld uit Zeeuws-Vlaanderen terug, maar het vervoer over de Schelde gaat begrijpelijkerwijs niet zo heel vlot.

Bij Hontenisse komt nu een kamp voor 15.000 personen, bestaande uit de elementen, die eigenlijk niets meer te verliezen hebben en, om het zo eens uit te drukken geen eten hebben, wanneer de regering hen dadelijk naar hun woonsteden terugstuurt. Bepaald ongewenste, slechte elementen gaan allen naar Veenhuizen.

De terugkeer der vluchtelingen uit Vlissingen en Middelburg gaat zeer geleidelijk. Elke morgen vertrekt een extra trein. Deze week zijn er te Hontenisse, een plattelandsgemeente, nog 18.000 vluchtelingen, te Hulst 17.000, Sluis 6000 en te Oostburg 2500. In Zeeuws-Vlaanderen zijn op dit ogenblik nog ten minste 50.000 vluchtelingen.

Velen gaan ook terug met de stoomtram van Oostburg over Aardenburg naar Maldegem en met de trein van Hulst naar Sint-Niklaas.

Er zijn werklieden, die overdag te Brugge werken en 's avonds voor alle zekerheid naar Sluis of Aardenburg terugkeren om er de nacht door te brengen. Massa's vluchtelingen van de kust kwamen donderdag te Sluis en Oostburg aan. Bij dezen is van terugkeer vooralsnog geen sprake, daar ze vrezen, indien de Duitse troepen worden teruggeslagen, tussen twee vuren te komen.

Men meldt ons uit Den Haag, dat daar niets bekend is van aanbiedingen der Engelse en Franse regeringen ten opzichte van hulp bij het vervoer en wellicht bij het onderhoud van de Belgische vluchtelingen.

Tot commandant van het vluchtelingenkamp te Hontenisse zal worden benoemd de gepensioneerde luitenant-kolonel van het Oost-Indische leger, J. P. A. Wilhelm.

Belgische politiebeambten.

De door bemiddeling van de bond van gemeentepolitiebeambten in Nederland verzorgde politiebeambten uit Antwerpen zullen, na de geruststellende berichten die zij van daar ontvingen ook van officiële personen, heden en morgen weer derwaarts vertrekken. Velen zullen echter hun gezinnen voorlopig nog hier laten om eerst zelf eens te zien, hoe de toestand is.

Den Haag. Belgische vluchtelingen.

Ook heden zal aan de afdeling Algemene Zaken ter gemeentesecretarie, Korte Voorhout 1, gelegenheid bestaan om bewijzen te ontvangen, waarop aan de vluchtelingen plaatskaarten voor België aan het Hollandse spoorstation worden afgegeven.

Berlijn, 24 oktober. Het grote hoofdkwartier meldt heden voormiddag:

De gevechten aan het kanaal IJzer-Ieper zijn buitengewoon hardnekkig. In het noorden is het onze troepen gelukt in aanmerkelijke getallen over het kanaal te komen. Ten oosten van Ieper en ten zuidwesten van Rijsel zijn onze troepen in hevige gevechten langzaam vooruit gedrongen.

Oostende is gisteren volkomen zonder doel door Engelse schepen beschoten.

Parijs, 24 oktober. De officiële kennisgeving van hedenmiddag 3 uur luidt:

Op onze linkervleugel duurt de slag voort. De vijand is gevorderd ten noorden van Diksmuide en om La Bassée.

Wij zijn aanmerkelijk gevorderd ten oosten van Nieuwpoort, in de buurt van Langemark en in de streek tussen Armentières en Rijsel.

Breda, 24 oktober. Aan de rechtervleugel der Duitsers staan het 14e en het 6e legerkorps, het laatste onder bevel van de kroonprins van Beieren, kenbaar aan de automobielen, die allen het blauw witte wapen met de kroon voeren. Sedert het begin van de voorttrekkende beweging van de Duitsers, die op 1 oktober Doornik bezetten en op 6 oktober Orchies heroverden, dat zij twee weken geleden geheel hebben verwoest, hebben ze hun gevechtlinie, die toen over St. Amand-Denain liep, meer dan 50 km westwaarts verplaatst, zodat ze nu vlak voor Arras liggen. Bij Arras wordt sedert zondag hevig gevochten. Onophoudelijk dreunt het kanon. Donderdag zou volgens de Duitsers een bestorming van Arras plaats hebben, die echter niet tot het gewenste resultaat heeft gevoerd. Men kan dus aannemen, dat de gevechtlinie op het ogenblik als in rechte lijn van Arras tot Ieper en Diksmuide voert.

Wij drongen van Brussel over Mons, Valenciennes, Denain en Douai tot dicht bij Arras door, zonder door Duitsers bemoeilijkt te worden. De verschansing van Valenciennes schijnt overdreven. Ook is er niet veel gevochten. De Fransen hebben zich snel teruggetrokken. De overgang over de Schelde tussen de Denain en Bouchain daarentegen is goed verdedigd, wat uit de talrijke graven en opgeblazen bruggen blijkt. Er is een aanzienlijke troepenbeweging in Valenciennes, waar veel soldaten naar Rijsel zijn getransporteerd. Voornamelijk vielen talrijke Rode Kruiswagens en soldaten op.

Tussen Valenciennes en Douai liggen talrijke troepen, die gedeeltelijk op het exercitieterrein waren. Op de weg zagen wij lange transporten van levensmiddelen en gaven van Duitse dames en verenigingen.

Douai is een der vele steden met gesloten luiken. Het voornaamste deel der bevolking is gevlucht en alles is door de Duitsers ingenomen, zodat men er geen logies kan vinden dan door het Duitse inkwartieringsbureau.

Het artilleriegevecht nam in hevigheid toe, naarmate we Arras naderden. Klaarblijkelijk werd voor ons uit gevochten. Hoe we Brébières en Gavrelle met zijn vele troepen, kanonnen en munitietransporten doorgekomen zijn, is me nog een raadsel. We namen een weg, die over Bailleul en Neuville om Arras voert en zagen reeds op een heuvelhelling Duitse kanonnen opgesteld, die geregeld vuurden. Hadden we toen doorgezet zo waren we wellicht doorgekomen, maar we zochten een uitzichtplekje om een moderne veldslag te bezien. Dat scheen verdacht. Een officier vroeg onze papieren, ging bevredigd heen, maar kwam bij nader inzien terug met het bevel, dat we met hem naar Douai terug moesten. Daar werden mijn persoonlijke papieren afgenomen en ik zou naar Brussel teruggestuurd worden, maar werd voor de nacht van donderdag op vrijdag ingekwartierd. Vrijdagmorgen werd ik onder geleide van een

officier in mijn auto naar Brussel teruggebracht, waar men mij van vrijdagmiddag tot 's avonds half zeven op de Kommandantur gevangen hield.

Berlijn, 24 oktober. Over de gevechten in België meldt de Lokal-Anzeiger:

De Duitsers dringen uit het noorden en oosten tegelijkertijd op. Hun gehele sterke troepenmacht, die ze eerst aan de noordkust samengetrokken hadden, trok zuidwaarts naar Nieuwpoort, waar zich een slag ontwikkelde. Toen de Duitsers daar dreigden de linies der bondgenoten te omvatten, grepen op het laatste ogenblik Engelse oorlogsschepen in en reddden zodoende de toestand. Ze hielden de Duitse batterijen bezig. Intussen had het landleger der bondgenoten wat ruimte gekregen en kon toen ten westen van de IJzer gaan opereren.

Ook bij Rijsel deden de Duitsers een forse aanval. In een hardnekkig gevecht hielden de Fransen stand. Dientengevolge kon het Belgische leger in de buurt van Veurne een beetje lucht krijgen. De Duitsers drongen intussen steeds meer in zuidelijke richting op en kregen nog grote versterkingen. Voor alles trachtten zij bij Diksmuide een zware druk uit te oefenen, om op iets grotere afstand van de kust en van het Engelse scheepsgeschut naar Duinkerken en Calais te kunnen oprukken. Nieuwpoort werd in allerijl versterkt, maar toch konden Engelse marinetroepen en geschut worden geland.

De dorpen en steden, die van het bombardement hebben geleden, bieden een troosteloos beeld van verlatenheid en vernieling.

Franse telegrammen uit particuliere bron, in Genève ontvangen, geven toe, dat men aan de Duitse aanvallen zowel in België als in

Frankrijk merken kan, dat ze numeriek sterker zijn geworden en groter vertrouwen en meer élan tonen.

Niet minder dan 21 Franse generaals zijn reeds gevallen.

Naar berichten van de Frankfurter Zeitung vecht nu ook de Franse cavalerie te voet met de karabijn en neemt aandeel in het opwerpen van verschansingen.

The Daily Chronicle constateert de deelneming van een Frans smaldeel aan de kuststrijd.

De dijken zijn doorgebroken, zodat de eerst doorwekte bodem thans geheel overstroomd is.

Dagboek van de oorlog (KVdW).

Brussel, 14 oktober.

Toen ik vanochtend opstond en door het venster keek, zag ik voor het eerst dat de wilde wingerd, die het achterhuis van mijn buurvrouw bekleedt, rood geworden is. Het lichte bruin van stam en takken kromde sierlijk en in symmetrische gebogenheid om de deur en de ramen, tussen de dunner geworden deken der bladeren, die, van dicht en blinkend groen, diafaan en rozig waren geworden, ineens, rond de gezwollen hardheid van haar ribben, gelijk de handen met gesperde vingers van een uit de ziekte ontwakende vrouw. Zo wist ik, hedenochtend, van bij het opstaan uit de slaap, dat wij het najaar voorgoed zijn ingetreden ...

Ik heb mij met ongewone zorg geschoren en aangekleed. Het is of er iets plechtigs moest gebeuren, waar ik bij aanwezig zou zijn. Geen deftige begrafenisstemming: iets teders eerder, gemaakt van onrustige maar gelaten weemoed ...

De ochtendwandeling, die ik een nare verplichting ga vinden in haar doelloze onvruchtbaarheid. Maar ik ontmoet een vriend, een jong architect, een echt bohemien, die een echt bouwmeester is. Hij is stil vandaag, zonder zijn gewone geestdrift. "Kom mee naar het Park," zegt hij.

Het Park, niet toegankelijk nog, ligt in zijn grote, vierkante verlatenheid. Het is als de ordelijke warande van een zeventiende-eeuws nonnenklooster, waar men de buitenmuren van gesloopt zou hebben, en vervangen door hekwerk. De gesneden linden, langs de nog zuiver groene grasperken, tonen de slappe tederheid van hun zijdig gele bladeren. Daarachter aan wemelt het van het roodgele, het vlinderrijzende lover der beuken, die hoog rijzen in het dof glanzende oktoberlicht. En slechts enkele esdoorns zijn groener nog dan het verzorgde gras.

Aan de hekkens hangen de vanen van het Rode Kruis. In de lanen, tussen de fijne en onbeweeglijke nevelen die de zilvergrijze en diepbronzen stammen omweven, talloze, felgekleurde wagentjes, van allerlei aard, opgeëist bij bakkers, in confectiehuizen, bij grote handelaars. Door de blinkende firmanaam heen is eveneens het Rode Kruis geschilderd. En het is daar levendig van soldatentoeloop.

Aan de andere zijde van het vierkant, door de warande getekend, is het echter rustig, weemoedig rustig. Daar staan lage banken. Op de banken zitten Duitse soldaten, sommigen nog in de witte gasthuiskleren, het hoofd omwonden, hun arm in een draagband, het been in dichte zwachtels. Er zijn er die krukken naast zich liggen hebben.

Zij lezen, zij roken, of praten onder elkander. De nacht is bijzonder zacht, luwt fris over ons aangezicht met een geur van afgesneden chrysanten. Mijn vriend, die geen grote literaire ontwikkeling heeft,

zegt : “Is het niet als het décor voor het vijfde bedrijf van Cyrano de Bergerac ?” . Zijn opmerking ontstemt mij; hij ziet het, en vervolgt: “Ik wil niet zeggen dat het theatraal zou zijn. Ik heb U alleen naar hier meegenomen om u te tonen, dat het schoon is. In de herfst is een als deze aangelegde tuin altijd schoon. Maar de stoffering doet er veel toe. Er moet de passende stoffering zijn, en die gekwetste soldaten doen het voortreffelijk. Sedert vanochtend vroeg kwelt mij een gedachte. Daarom, vanwege die gedachte, heb ik u gevraagd langs hier mee te komen. Ik zal mij beter hier dan tussen de huizen kunnen uitdrukken. Ik heb mij afgevraagd: wat zal van het Belgische landschap geworden, nu het op zo vele plaatsen van stoffering aan mensen en vooral aan woningen beroofd is? Ik weet, er zijn pogingen genoeg gedaan om het moderne dorp, om de meer of minder grote stad der toekomst op te roepen. En die heb ik, op tentoonstellingen, vaak bewonderd. God beware mij, ik heb daar aan meegeholpen. Maar ... de stemming, als bij deze herfstdag, in dit stervend park, met de zieke soldaten? Ik geloof dat wij, architecten, het voor de nakomelingen zwaar te verantwoorden krijgen!”

De arme jongen, een waarachtig artiest, is eerder mistroostig. Ik voel met hem, dat wij nu meer aan morgen moeten gaan denken, dan aan het brutaal vernietigend verleden. En tevens, dat er normen der pittoreske schoonheid zijn, die iets meer mogen heten dan gewoonte der ogen. Alle reconstructie is een esthetische vergissing, vermits elk gebouw, zelfs het schamelste, de weerspiegeling is van een tijdgeest, en men geen geest uit zijn rust oproept zonder dat hij zich wreekt. Hoe zullen wij morgen rondom de kerk van Grimbergen gaan bouwen, zonder dat de kerk van Grimbergen onze bouwsels vervloekt? Wat kan het Leuvense stadhuis nog zijn zonder de tegenoverstaande Sint-Pieterskerk en haar naakte forsheid; zonder zelfs de heterocliete gelijkheid van de huizen der Grote Plaats, die de tijd er als het passende, het door het leven zelf geboetseerde kader

om geplaatst had? ... Nu zal men er natuurlijk andere gebouwen metselen, met betere inrichting. Gelijk men hygiënische modeldorpen gaat optrekken. Maar het Leuvense stadhuis zal voorgoed geïsoleerd staan, vermits de geestelijke keten, die het uit een ver verleden met onze triestige twintigste eeuw verbond, voorgoed geweken is ... En ik vraag mij af of wij niet goed zouden doen, het nu ook maar te slopen ...

Ik keer terug naar huis. Lees de, weer zeer bondige, allesbehalve triomfantelijke aankondiging, dat ook Gent nu is ingenomen. Een ooggetuige had mij gisteren verzekerd, dat duizenden en duizenden Fransen en Engelsen zich daar bevonden, en door de bevolking als bevrijders ontvangen waren geworden. Dus weer maar dezelfde tactiek, de vijand zonder slag of stoot binnen laten rukken. Ik beken dat ik bekommerd ben. Maar stel een lijdelijkheid vast, een gebrek aan geestelijk verzet, dat wijst op afslijting van de indrukbodern. En ik gevoel een diep leed: ik ga psychisch onmachtig staan tegenover de algehele overrompeling van mijn land ...

15 oktober.

Een feit, gering in rechtstreekse betekenis, maar het bewijst hoe veilig, hoe thuis de Duitsers zich in België gaan gevoelen, hoe weinig bang ze nog zijn voor de verklikkerij. De reisduiven, die bij een vorig decreet moesten gedood worden of bij de militaire overheid ingeleverd, worden aan hun rechtmatige eigenaars teruggeschonken. Weliswaar laat men nog niet toe, dat zij uitvliegen. En de burgemeesters der onderscheiden gemeenten krijgen zelfs bevel, er een soort bevolkingsregister van op te maken. Maar ze zijn geen krijgsgevangenen meer, ten hoogste nog gijzelaars, die morgen misschien weer volle vrijheid zullen genieten.

Het kan zijn dat deze mededeling de duivenliefhebbers in een grenzeloze vreugde dompelt. Bij mij vermag ze het niet de indruk te verdrijven die een ander geschrift vandaag op mij heeft gemaakt. Het is zeer zeker een gevolg van geestelijke verzwakking, die in de schokken, door onze zenuwen ondergaan, haar oorsprong en verschoning vindt. In mijn waardigheid van redelijk schepsel voel ik mij gekrenkt door de ontreddering die mij bewust geschrift verschafte, en die ik moeilijk wegpraat. Het is een profetie, in Apocalypsstijl geschreven door zekere pater Johannes, rond het jaar 1600, in het Latijn. Een Franse vertaling ervan moet dezer dagen in de Figaro zijn verschenen, met aantekeningen, waarvan twee mij verwonderd hebben door hun gebrek aan nauwkeurigheid. Verdere inlichtingen over bedoelde pater Johannes ontbraken er, of komen althans niet voor op het handschrift dat men mij ter lezing leent. Hebben wij hier weer te doen met een van die flauwe grapjes, waar sommigen nog de moed toe hebben? In elk geval: beeldspraak en stijl zijn in de goede toon, en, kan ik nog steeds niet geloven aan de echtheid van het stuk, vallen de voorspellingen mij wat al te precies uit om echt 17e-eeuws te zijn, en ben ik anders niet zo heel lichtgelovig: de wijze waarop verteld wordt hoe de zwarte adelaar (Duitsland) en de andere adelaar (Oostenrijk) de haan (Frankrijk), het luipaard (Engeland) en de witte adelaar (Rusland) bevechten zullen; hoe de antichrist, die maar één bruikbare arm heeft, zijn horden over heel Europa uitstorten zou; hoe hij het land van de haan ten halve zal overrompelen; hoe hij na maanden terug zal worden gedreven tot bij Essen (sic), waar hij in een eindnederlaag tot zijn laatste soldaat verliezen zal; hoe zijn bondgenoot zal sterven onder de vloek van paus Benedictus (bij name in de profetie genoemd); hoe de tsaar van Rusland te Constantinopel zou gekroond worden tot oosterse keizer of zoiets, en er tenslotte noch protestanten noch schismatieken meer zullen zijn en de tijd van de geest gekomen. Bij deze opsomming van de voorspelde gebeurtenissen zult ge schokschouderen, en in uw

plaats deed ik het eveneens. Indien hij op de hoogte zijt van de leringen der kerk, zult ge bemerken dat aan de antichrist een weinig orthodoxe rol wordt toegedicht, en dat hij vooralsnog nooit werd gedacht te zullen verschijnen dan bij het einde der wereld, en dus niet bij het aanbreken van een nieuwe tijd. En dat zijn natuurlijk grondige redenen om sceptisch te blijven tegen de uitspraken van de onbekende profeet, al worden ze ons voorgehouden door de ernstige "Figaro". Dat is echter in de gemoedstoestand waarin wij verkeren, met haar overvloed van gruwelijke bijzonderheden, en de treffende overeenkomst met de jongste gebeurtenissen gelezen, dan zal de meest hardvochtige onder u evenals wij hebben gesidderd ...

Echt of onecht, werk van een ziener of werk van een monsterachtige vervalsers, moest men het publiceren van dergelijke geschriften in deze hachelijke tijden en in een land als Frankrijk, dat, zij het in mindere mate, als België de treurige gevolgen van de oorlog draagt, verbieden. Het is waarlijk het ogenblik niet enerzijds schrik, anderdeels woede te wekken. En de handel, die in afschriften van zulke zielenroerselen alhier wordt bedreven, diende met de uiterste strengheid vervolgd en gestraft te worden. Het heden is al niet zo grappig, dan dat men ons met nog ergere toekomstbeelden zou plagen ...

In aansluiting hiermee, een heel losse aansluiting, kan gemeld, dat van heden af censuur op alle drukwerk en op alle toneelvertoningen, die van cinema's inclus, officieel wordt uitgeoefend.

16 oktober.

Een kilo boter kost vandaag te Brussel tot 5 frank 25 centiemen; je krijgt geen citroen beneden de 50 centiemen; een ei geldt 20 centiemen en een droge haring "gaat" er 30. Daarentegen hebt ge druiven tegen 40 centiemen per kilo, en zeer goede appelen tegen

twalf centiem. En groenten hebt ge haast voor niets. Brood echter, het voornaamste voedingsmiddel, is niet alleen zeer nauw toegemeten, maar op sommige dagen werkelijk slecht. Vandaag is het donkergrauw, zwaar en zuur.

De steenkolen zijn zo goed als onvindbaar, en natuurlijk heel duur. Ik ken arme mensen die, op hun bed, een tafel en twee stoelen na, reeds alle meubeltjes hebben opgebrand. Gelukkig laat het Duitse gouvernement weten, dat in de koolmijnen het werk hernomen is, dat het vervoer der kolen per spoor (voor zover het gaat) en langs de waterwegen wordt toegelaten, en dat het aan de troepen verboden is, die kolen op te eisen. De gemeentebesturen hebben dientengevolge besloten, dat gewone kolen niet meer dan 50 frank per 1000 kilo mogen kosten (een 15 frank meer dan in vreedstijd), en dat de prijs van petroleum ten hoogste 25 centiem per liter mocht zijn (tweemaal en half meer dan de gewone prijs).

Het vlees, voor zover niet gerekwireerd, zoals in de omstreken der kazernes, is wel duur, maar overvloedig. Vandaag, vrijdag, is er weer wat zeevis, sommige soorten aan genaakbare prijs, hoe dan ook veel, veel duurder dan in gewone omstandigheden. Voor een rog van gemiddelde grootte vroeg men heden acht frank.

Vermits wij in de cijfers zitten: krip, om rouwkleren van te maken, is, ten gevolge van de grote vraag, in mindere kwaliteit van 3,50 frank tot 6,25 frank gestegen. De hoedanigheid van vijf frank kost er thans negen. In minder dan zes weken heeft één enkel magazijn er 2700 m verkocht ...

Al deze inlichtingen worden mij gegeven op het ogenblik, dat ik de inneming van Brugge en Oostende verneem. Zo goed als heel de Belgische bodem is dus door de Duitsers betreden en bezet. Economische gegevens als overrompeling van mijn land: zij wekken

een zelfde gevoel van morele ellende, van voorlopig nog alleen morele ellende ...

17 oktober.

De militaire regering van Brussel, nu Antwerpen is ingenomen, gaat zich grootmoedig tonen: ze lost de banden. Binnen en buiten Brussel wordt ons een zekere, een volkomen zekere vrijheid gegund. Mits, natuurlijk, eerbied voor de Duitse wapens en dezen die ze voeren.

Vandaag heb ik van die vrijheid gebruik gemaakt. Ik ben, langs een prachtige omweg, naar Grimbergen gegaan: rechterhoek van de kromme lijn die, uitgaande van Houtem, vóór Vilvoorde, de Duitse bezetting van Brussel tegen Belgisch aanrukken heeft beschermd, nadat ze Belgische bescherming tegen de Duitsers geweest is.

Koele en geurige najaarsochtend. Ik ben van voor 8 uur op de been. Langs de kazerne, door het publieke deel van het park van Laken.

Het is de eerste maal dat ik er kom, sedert de Duitsers er wonen. Waarom zou ik er mijn heerlijke dwaaltochten hernomen hebben? Ik kon er immers niet vinden voortaan, wat er mij vroeger onvergetelijk gelukkig had gemaakt ... Eerste vergissing: ik vind het er wél terug. Na een heerlijke zomer waar wij niets aan hebben gehad: een herfst, die wij niet durfden vermoeden. Op de lazurig wazige einders, de rechtrijzende kastanjelaars als mathouten reuzenruikers, de rode beuken die uitbloeden in bleekbronzen tinten, de Amerikaanse eiken waar het sap in ront en stolt, de buks en de hulst die blinken en blauw worden. De egelantiers staan vol koralen vruchten. De late bloemen geuren versmachtend. Van al de vogels zingen nog alleen de merels: de zang van wijze fluiten aan de mond van voorzichtige grijsaards.

Ik kom op de baan, die van Schaarbeek tot aan Meise, ruim 8 km, een vierdubbele rij kastanjelaars vertoont, in één rechte lijn: de

schoonste dreef van Brussels omstreken. Het licht is er als opaal vol schakeringen, door de dichte bladerdomen; de grond is een roestig schild, een breed rechthoekig, een ros schild naar de horizonten toe. Men had ons gezegd, tot ons groot verdriet, dat de Belgische soldaten al deze bomen hadden omgehakt. Daar is gelukkig niets van. Alleen zijn hier en daar, op schaarse plaatsen, de straatstenen uitgehaald en opgericht tot barricades van 60 cm hoog. Werk van de burgerwacht, zegt men mij. Aan zo iets merkt men nog de oorlog niet. Men merkt hem wel hieraan, dat de hoge palen der telegrafische verbinding bovenaan niets anders meer dragen dan naakte ramen: al de draden zijn weg. In de plaats van de porseleinen napjes zitten enkele donkere mussen.

Strombeek voorbij. De landelijke brouwerij, die "den Drijppikkel" heet en een geliefd doel voor zondagse wandelingen is, eveneens voorbij. De groene tafeltjes staan er als altijd buiten, wachten er op uw bestelling aan melk en platte kaas. De eigenlijke weg nu naar Meise, langs een baan die nog nauwelijks huizen vertoont.

We zijn namelijk op het grondgebied van het domein der gewezen keizerin van Mexico, de krankzinnige prinses Charlotte van België, zuster van Leopold II, tante dus van koning Albert, en weduwe van aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk. En hier merken we voor het eerst iets van de Duitse doortocht. Op al de hekkens die tot het gebied van de keizerin toegang verlenen, is een ijzeren, roodgeverfd plaatje bevestigd, blijkbaar in Duitsland al klaar gemaakt, waar in witte letters op geschilderd staat: "Residenz von Erzherzogin Maximilian von Oesterreich: zu respectieren" ...

Het landschap wordt heerlijk: de zachte en diepe schoonheid van Jean Racine en van Claude Lorrain. Waar de lichte verten der warande en de zwarte onbewogenheid der vijvers plaats laten voor akkerbouw, ziet men door de lichte adem der wijde velden de trage

gang van gespannen. Karren die aardappels aanvoeren; ploegen en heggen die de velden bereiden tot nieuwe dracht. De schelle lach van een jong meisje doorgalmt de lucht als een klokje: haar koe wil niet uit de rapen. De rapen hebben een vochtig lover van melkig groen waar de nevel in duizenden dichte parels op rilt en rolt.

Verder maar, naar deze baan, waar een half miljoen Duitse soldaten over gemarcheerd hebben, en die thans niets vertoont dan de eeuwige schoonheid van het weemoedige najaar. We zijn, na een paar uur lopen in een lucht die onze longen uitzet zo, dat onze ribben er haast pijn van doen, aangekomen op de beminlijke gemeentplaats van Meise, de gemoedelijk aristocratische, de lieflijk deftige, die mij aan een Zeeuws stadje, aan Aardenburg bijvoorbeeld, denken doet. Daar staat het standbeeld, in groenend brons en in de kiel der voorvechters van 1830: één der leden van de Belgische constituant. Het is vervelend dat ik weer zijn naam vergeten heb. U zou er echter niet veel aan hebben ... Daar staat ook de volstrekt ongedeerde kerk. Daar staat verder de prachtige pastorie (ik wilde wel pastoor van Meise zijn), op welke deur men leest: "Gute Leute, bitte schonen". Aan het kloostertje der zusters steekt de vlag uit van het Rode Kruis. Op de deur van de postmeester, die met vakantie is, heeft men het aantal mannen vermeld die er logies zouden vinden. En op de andere deuren ook. En dat is alles wat men merkt van een slag, die ruim vijf weken heeft geduurd.

We slaan links de weg in van rijzige canadapopulieren, die naar Grimbergen leiden. We denken: Grimbergen het geteisterde. Want het luidde in Brussel algemeen: het schone Grimbergen is vernield. Tot voor twee maand was Grimbergen met Brussel verbonden door een elektrische tram, die de afstand aflegde in een dik half uur. Anderdeels had ik in het schone Grimbergen een zedig, maar heerlijk huisje ontdekt. En het was een obsessie geworden: ik zou mijn dagen eindigen in dit huisje, dat mij een zeker getal Latijnse verzen, van

Horatius, Vergilius en nog anderen in het geheugen heeft geroepen. Nu had mijn melkvrouw, die langs daar woont, mij verzekerd dat het huisje tot op de bodem door “de Duits” was neergebrand. Hij scheen er zelfs bijzondere aandacht aan te hebben gewijd, misschien wel om mij te ergeren. En nu was ik op tien minuten afstand van het huisje, en ik was om mijn hart beklemd.

Op de weg van Meise naar Grimbergen zag ik een zevental werkmanshuisjes en een kleine, lieflijke villa uitgebrand. Een paar huizen, die in aanbouw waren, had men met een schouderstoot neergelegd. Al de kleine landbouwershuisjes waren echter gespaard geworden, ongetwijfeld met opzet. Wat verder nog een landgoedje, een lelijk, waarop in krijt geschreven: “Unbedingt zu schonen: sehr gute Leute”. Zo kwam ik aan het gedroomde rustoord van mijn oude dag: het was ongeschonden, vier geraniums stonden aan een venster felrood te bloeien; de bewoners hadden het helaas niet verlaten, en schenen wel vastberaden te zijn er eveneens hun leven tot een zalig einde te brengen ...

Van heel de weg, die nu haast drie uur geduurd had, mochten wij geen enkele Duitser ontmoeten. Nu kwam er een troepje mariniers op ons aan. Vooraan twee hogere officieren, die hoofs groeten. Wij groeten weer ... Voor ons de prachtige 17^e-eeuwse kerk waarop de pastoor in naïef Duits vermeldt, dat zij ‘s namiddags van vier tot vijf te bezichtigen is. Op het klooster der Norbertijnen, weer een monument dat aan dit deel van Brabant een onvergetelijk karakter van beminnelijke statigheid bijzet, wappert de vlag van het Rode Kruis.

We lopen het deftige dorp door, waar de hoeven als middeleeuwse stenen zijn. Overal lezen we op de deuren: “Gute Menschen: schonen” Op een brouwerij hebben de Duitsers, die vermoedelijk de kracht en de geneugte hadden ondervonden van het bier, dat in de

streek inderdaad uitnemend is, de geijkte uitdrukking aangedikt tot een grapje, en hun genoeg uitgedrukt in de letterlijk overgeschreven bewoordingen: "Sehr gute Leute; bitte durchaus zu schonen; bitte bitte, zu schonen; bitte doch!"

De mensen in het dorp hebben ruim vijf weken met de Duitsers gezeten. Maar ze beklagen zich niet. Alleen is niet alles naar de waarde betaald worden. Nu zijn haast al de soldaten weg. En de herbergiers zijn er niet ver van af, het jammer te vinden ...

In Brussel zegde men, dat buiten de kerk, te Grimbergen alles was platgelegd. Wat ge hierboven hebt gelezen is het zeer oprechte verslag van iemand, die niet geneigd is, de waarheid tekort te doen ...

Uit België.

Iemand, die gisterenmiddag uit Brussel te Breda is aangekomen, deelt mee dat te Brussel alles rustig is. Van verontrustende proclamaties heeft hij niets bemerkt. Enkele uren gaans van Brussel op weg naar Vilvoorde trof hij een zeer lange colonne Duitse infanterie aan die zuidwaarts marcheerde en bijna geheel bestond uit zeer jonge soldaten. De leeftijd van de meesten schat hij op 17, 18 jaar. Hun uitrusting en schoeisel waren uitstekend. Aan de herstellingswerken aan het fort Walem wordt druk gewerkt. Duitse genie is bezig aan het herstellen van de spoorwegen. Vooral op de weg van Antwerpen naar Mechelen, Leuven en Brussel zijn boeren bezig de lijken van soldaten, die onvoldoende begraven waren, weer op te delven en op de kerkhoven in gemeenschappelijke graven te bergen. De veldarbeid is op vele plaatsen hervat. Men ziet de bieten rooien en ook de velden voor winterkoren in gereedheid brengen.

Naar van geachte zijde aan het Centrum wordt meegedeeld, heeft de senaat der Leuvense universiteit geen enkel besluit genomen, om de colleges naar Cambridge over te brengen.

De Londense correspondent van de Tijd is uit nadere inlichtingen te Cambridge gebleken, dat het de bedoeling is, voorlopig slechts enkele cursussen van de Leuvense universiteit naar Cambridge over te brengen. Aanvankelijk trachtte men deze cursussen te openen in een onzijdig gebleven land, en zelfs zijn er gedachtewisselingen gevoerd, om daarvoor de zetelstad van de metropoliet der Nederlandse kerkprovincie uit te kiezen.

Tegen dit plan, al is het voor de toekomst in verband met andere plannen niet geheel losgelaten, bleken bezwaren te bestaan, evenals tegen een aanbod van gastvrijheid door de liberale Universiteit van Brussel. Ten slotte aanvaardde men het edelmoedige voorstel van Cambridge, ofschoon ook dit moeilijkheden biedt van buitengewone aard. Enkele hoogleraren bevinden zich reeds te Cambridge, en anderen zijn ernaar onderweg. De vraag is echter of er een genoegzaam aantal studenten zullen bijeenkomen, om de voorlezingen bij te wonen.

Ziedaar wat, volgens thans in Engeland vertoevende Leuvense kringen, het overplaatsen der Katholieke hogeschool naar Cambridge nog ietwat tot een probleem maakte. Men wil echter de proef nemen, overtuigd als men is, dat van een heropening der Universiteit te Leuven voorlopig geen sprake kan zijn.

Uit Valkenswaard wordt ons gemeld, dat de Duitsers bij het bombardement van de Achelse Kluis vier doden en negen gewonden verloren hebben.

De Belgische sergeant, die bij het gevecht werd gewond, verblijft nog steeds te Valkenswaard. Zijn toestand is vrij wel.

Volgens de Antwerpsche tijdingen van gisteren zal de dichter Hubert Melis, die zo wakker de burgemeester van Antwerpen terzijde heeft gestaan in de moeilijke omstandigheden die de stad sinds 80 dagen heeft beleefd, tot gemeentesecretaris van Antwerpen worden benoemd.

Men meldt ons uit Roermond:

Gisteren is de stoomtram Weert-Maaseik, die de dienst had hervat, door de Duitsers te Maaseik aangehouden.

Het Berliner Tageblatt heeft een exemplaar ontvangen van een blaadje, dat op geheimzinnige wijze onder de bevolking van Brussel zou worden uitgedeeld. De inhoud (het nummer is van 14 oktober) is van die aard, dat men zich moeilijk kan voorstellen dat de Brusselaars die zouden slikken

Over het beleg van Antwerpen (toen reeds in Duitse handen) wordt gezegd: "De Duitsers zijn, blakend van vernielingszucht, met 1000 man de stad binnengedrongen en vermoorden de vreedzame bevolking. De bondgenoten vallen hen met de blanke wapens aan. Tegen middernacht hebben 3000 Turco's en 11.000 Engelsen een uitval uit de forten gedaan en een waar bloedbad onder de Duitsers aangericht. De Duitsers vluchtten in de huizen om zich te redden. De straten liggen vol lijken. Een klooster is met 1000 Duitsers in de lucht gevlogen. In het station zijn 2000 krijgsgevangen Duitsers opgesloten. Een deel der forten houdt stand."

Dit fraais zou uit het Parijse Journal van 14 oktober ontleend zijn. Dan volgen berichten over Duitse nederlagen onder het opschrift: 200.000 Duitsers buiten gevecht gesteld, 8000 gevangen genomen,

1200 kanonnen buitgemaakt. Verder de verzekering dat 125.000 Engelsen, Hindoes en Canadezen Antwerpen helpen verdedigen en dat 250.000 Japanners te Maaseik ontscheept zijn om de Fransen te helpen ...

Het blaadje zou heten "Dernières nouvelles de la guerre".

Zondag 25 oktober 1914 – avondeditie

De val van Antwerpen en de telegraaf.

Roosendaal is wel een der van Belgische vluchtelingen hevigst overrompelde steden geweest sedert het beleg en de val van Antwerpen. Tal van openbare diensten hebben hiervan de gevolgen ondervonden. Het post- en telegraafkantoor niet het minst. Eindeloos was de vestibule overstelpt van uitgewekenen, zo zelfs, dat eenmaal de glazen tochtdeur is stuk gedrongen. De atmosfeer in de werkzalen werd erg benauwend. De meeste uitgewekenen kwamen om in hun ongerustheid maar rond te seinen naar zoek geraakte familieleden en vrienden. Toch was van oktober af alleen Oost- en West-Vlaanderen nog maar open voor telegrammen. Van 14 dezer af is alle telegrafische en telefonische gemeenschap met België gestoord.

In gewone dagen is Roosendaal geen bijzonder druk kantoor. Er is een beperkt personeel, en gemiddeld worden er dagelijks 150 telegrammen behandeld over de morsetoestellen. Maar het is waarlijk eerbiedwaardig, zoals men hier aan de overrompeling het hoofd geboden heeft. De waarnemende directeur, de heer Krook, heeft met onverstoorbare kalmte zijn maatregelen genomen. Eerst werd er een, vervolgens nog een tweede Hughestoestel bij geplaatst. Het personeel, dat met een voorbeeldige opgewektheid zijn krachten

inspande tot het uiterste, werd met vier ambtenaren voor de bediening der toestellen, en met een vijfde voor toezicht versterkt. Vooral de dames en heren Hughisten hebben wonderen gedaan. Uw tijdelijke correspondent te Roosendaal, die, behalve de lange telefoondictées, in deze dagen ruim 35.000 woorden liet overseinen aan de Nieuwe Rotterdamse Courant, leerde volop de grote snelheid en nauwkeurigheid van het overseinen waarderen. En dit vaak tot een eind in de nacht na de vastgestelde diensturen. Het totaal aantal perstelegrammen in verschillende talen bedroeg rond de 70.000 woorden.

De 10^e dezer werden er 1300 telegrammen behandeld, en verscheidene dagen bleef het aantal dicht bij dit cijfer. Het gemiddelde voor de interlokale telefoongesprekken is 600. Dat werd op de 10^e niet minder dan 1670. Ook het lokale verkeer werd verveelvoudigd. De commies, de heer Van der Ven, die in zijn zaal de leiding had, heeft door deze prestatie zijn sporen verdiend.

En toen later die stormloop van uitgewekenen op de kas met hun Belgische spaarbankboekjes!

Belgische vluchtelingen.

Naar de Nieuwe Courant verneemt, is een regeling getroffen door de minister van binnenlandse zaken en de gedelegeerd regeringscommissaris voor Zeeland, de heer Snoeck Henkemans, inzake de verhouding tussen provinciale en stedelijke comités en het provinciaal gouvernement en burgemeesters.

Over enige dagen zal de gedelegeerde regeringscommissaris aan de verschillende comités een circulaire hieromtrent toezenden.

Gisteren zijn 12.741 Belgische uitgewekenen over Roosendaal naar België vertrokken. In de afgelopen week zijn uit Zundert, Rijsbergen en omgeving ruim 10.000 vluchtelingen naar België teruggekeerd.

Te Vlissingen zijn tot heden ongeveer 700 gewonde militairen aangekomen, die onder leiding van de dokters Colder en Van Maanen door de transportcolonne der vereniging Eerste Hulp bij Ongelukken naar de ziekeninrichtingen te Vlissingen en Middelburg zijn vervoerd. Velen ervan zijn al weer naar Rotterdam geëvacueerd.

Voor vluchtelingen bestaan thans te Vlissingen een noodziekenhuis en een kraamzaal. De geneesheren ter plaatse hebben de dienst onder elkaar enigszins geregeld. Het aantal vreemdelingen vermindert er nu dagelijks.

Rotterdam. Belgische vluchtelingen.

Een zestigtal Belgische onderwijzers en onderwijzeressen heeft gisteravond in het verenigingsgebouw op de Goudseweg alhier een huishoudelijke bijeenkomst gehouden. Algemeen was men van gevoelen, dat men niet naar België moest terugkeren, alvorens van daaruit een officieel verzoek daartoe tot hen werd gericht.

Van het station Delftse Poort zijn heden met de morgentreinen 588 vluchtelingen vertrokken, 347 betaalden de reis, 239 werden kosteloos vervoerd. Met de extratrein van 9 uur 35 gingen er 166 mee. Deze trein, die uit een 25-tal wagens was samengesteld, was, toen hij van hier vertrok, slechts voor een derde gevuld; hij bevatte ongeveer 600 uitgewekenen.

Amsterdam. Belgische vluchtelingen.

Hedenmorgen zijn met de extra trein van 7 uur 10 155 vluchtelingen naar Antwerpen teruggekeerd. Naar Londen vertrokken er 17. In de

afgelopen week zijn totaal 1280 vluchtelingen uit de hoofdstad weggegaan.

De twee afgevaardigden van de Nederlandse federatieve bond van gemeentewerklieden, die naar Antwerpen zijn geweest om, namens de Antwerpse stadsbedienden en -ambtenaren, die in Nederland vertoeven, de toestand in de stad op te nemen, hebben hedenmorgen hun bevindingen medegedeeld. Hun indruk was, dat de toestand in de Scheldestad nog lang niet normaal is. Wel kwamen veel vluchtelingen terug, maar een bijna even groot aantal verliet de stad weer. Zij hadden getracht een onderhoud met dr. Franck te hebben, doch het is hen niet gelukt; evenwel hebben zij enige schepenen, raadsleden en hoofdambtenaren gesproken. Een verklaring, dat zowel het hervatten van het werk, als het loon voor de terugkerenden gewaarborgd zou zijn, hebben zij niet kunnen krijgen. De overheidspersonen raden echter ten stelligste aan, dat de gemeenteambtenaren zouden terugkeren, daar reeds het besluit was genomen, dat de onbezette plaatsen door nieuwe employés konden worden aangevuld. De betrokken hoofdambtenaren zegden echter, de uitvoering van dit besluit slepende te houden. In sommige kringen van het stadsbestuur, beschouwde men volgens de sprekers de vlucht van de ambtenaren in de uren van gevaar, als een plichtsverzaking, die diende te worden gestraft. Te dien einde zou een gedeelte van het salaris worden ingehouden. Op de brandweermannen, die juist in de dagen van het bombardement op hun post hadden moeten zijn, was men vooral vertoornd. De sprekers hadden echter de indruk, dat de strafmaatregelen wel niet al te streng zouden worden toegepast. Wat de sprekers zelf betreft, zij meenden in deze geen advies te mogen geven en het aan ieder in persoonlijke overweging te moeten geven al dan niet terug te keren.

De oorlogstoestand.

Op het noordelijk front, van Arras tot de zee, worden de aanvallen der Duitsers nu al een week lang voortgezet, zonder nochtans tot een succes van betekenis te hebben geleid. Weliswaar zijn ze voor een gedeelte, ten noorden van Diksmuide over het IJzerkanaal gekomen, maar daartegenover staat dat ten oosten van Nieuwpoort en ten westen van Rijsel de Fransen zijn opgedrongen. Het Parijse communiqué zegt, dat dit onvermijdelijke schommelingen zijn in de slagorde, die zich als geheel handhaaft. Zo is het ook op de rest van het front.

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Brussel, 22 oktober.

Welk een verschil in enige dagen!

Vrijdagmiddag 16 oktober nog, toen we terugreden naar Holland, moesten we ons de weg door Bergen op Zoom met voortdurend getoeter banen en reden we voortdurend groepjes vluchtelingen achterop, die meer noordelijk in Nederland een veilige schuilplaats zochten, waar nog niet alles door de anderen opgegeten was, en vonden we op de pont bij Willemstad nog de gewone handkarren en kruiwagens met bundels en bedden.

En nu, dinsdag 20 oktober, gaat alles weer in tegenovergestelde richting, armen en rijken keren terug naar België en voornamelijk naar Antwerpen en omgeving.

Van de rijken, die per automobiel rijden, hebben we bepaald last. Als we Rotterdam verlaten, berekenen we met smart, naar het voor ons uit rijdende aantal automobielen oordelende, dat we op het pontje aan de Moerdijk waarschijnlijk geen plaats meer zullen krijgen, en we rijden dan ook met vlijt enige zwaar bepakte Antwerpenaars voorbij,

ons geweten sussend met de gedachte, dat wij vandaag nog via Leuven naar Brussel moeten.

Op het ogenblik zijn de wegen, vooral in Brabant, erg gevaarlijk door het bieten rijden voor de suikerindustrie, en voor de glibberende automobielen is de weg van Dordrecht naar Moerdijk een memento mori als ze daar een collega met gebroken voorwiel in erg gehavende toestand aan de weg zien hangen. Blijkbaar was het geglibber hem te machtig.

Het veer, waar we vroeger steeds de enige gasten waren, staat nu vol met acht wagens en een motorrijwiel met aanhangwagen, waarin de man en vader zijn vrouw en dochter naar Antwerpen vervoert. En nu glibberen we langs de vele suikerraffinaderijen tot de grenzen bij Nispen, waar we, tot onze grote verbazing, de Belgische douane vervangen zien door grimmige Duitse marinesoldaten, die ons heel bars bevelen te stoppen en terug te keren op Hollands gebied. We wuiven met onze papieren en de onderofficier zegt: "Uw papieren zijn in orde, maar u moet terug, want de Hollandse soldaten willen, dat u terugkomt!"

En jawel, daar staan onze Hollandse soldaten te wenken, dat we even terug moeten komen om de een of andere formaliteit te vervullen, die we waarschijnlijk over het hoofd gezien hebben.

Maar we verharden ons hart. We zijn nu eenmaal op vreemd gebied en de Hollandse soldaten moeten maar wachten, tot we weer terugkomen. De Duitser laat zich overtuigen en we rijden door.

Nu hebben we op de pont een voordracht gekregen over het laten zien van passen in Kapellen en andere plaatsen, maar tot Antwerpen bemerken we daarvan heel weinig, en in Antwerpen zelf zijn de Duitsers zowel bij het in- als uitrijden erg schappelijk, en ik geloof, dat

men ze een krant in kwarto of octavo, mits voorzien van een of meer stempels, zou kunnen voorhouden met hetzelfde succes.

Het is wel nauwelijks noodzakelijk te vermelden, dat Antwerpen er weer uitziet zoals vroeger.

In de richting van Mechelen wordt het veel erger. Hier treffen we aan weerszijden van de weg brede velden aan, die vol kuilen zitten, het gevolg van vreselijk kanonvuur, dat hier woedde. Daar waar de diepe gaten in of bij de hoofdweg geslagen zijn, heeft men ze reeds gevuld of met planken afgezet. Door deze bommen is de waterleiding ook op verscheidene plaatsen beschadigd en Duitse geniesoldaten, geholpen door enkele Belgische werklieden zijn in kuilen, onder geïmproviseerde tentjes bezig de buizen te herstellen. Ook bij de bassins van de watertanks is men druk bezig, zodat de Antwerpse “waterlood” wel spoedig tot het verleden zal behoren.

Op deze weg tussen Antwerpen en Mechelen, via Edegem, Kontich en Waarloos kan men, met behulp van een der spoediger teruggekeerde bewoners, die de strijd van nabij heeft meegemaakt, zich een zeer goed beeld vormen van de terugtrekkende beweging daarbuiten, die voornamelijk langs deze weg gegaan is.

Velen zijn, als wij, bezig de slagvelden af te wandelen om zich een voorstelling van de strijd te maken. Anderen zoeken memento's, in de vorm van stukken van schrapnels en bommen, of van equipementen, die er nog bij hopen te vinden zijn. Diepe loopgraven allerwegen, de meeste blijkbaar in grote haast opgeworpen. En dan de graven, soms versierd met bloemen of takken en altijd staat de naam op een stok, wanneer het een Duits graf is.

Nu passeren we de Nete bij Walem. Op een brug, die snel en goed door de Duitsers naast de door de Belgen vernielde brug geslagen is.

Walem ligt helemaal in puin en het treft iedereen die deze weg bereist dat we over de beschieting en verwoesting van deze delen van België wel over Mechelen en Berchem gelezen hebben, maar Walem totaal verwaarloosd werd.

In Mechelen zijn sedert ik het u de laatste maal beschreef, weer enige huizen meer verwoest en de Grote Kerk heeft er nog enige gaten bij gekregen, maar van een verwoesting van Mechelen kan men toch niet spreken. Als men de straten doorrijdt, die reeds weer door een goed deel der bevolking gevuld zijn, krijgt men dan ook volstrekt niet de indruk dat Mechelen veel heeft geleden.

Spreekt men echter iemand van de bevolking, zo kan deze u niet genoeg vertellen van de verschrikkelijke verwoesting en leidt hij u beurt om beurt naar de verschillende ingestorte huizen en de beide kerken, wier ruiten uitgeslagen en wier façaden beschadigd zijn.

Hier spreek ik enige moedertjes, die zojuist met hun bekende kruiwagens en balen goed uit Holland terugkomen. De ene draagt voorzichtig in een doek een kooi met wel 60 kanarievogels, die ze eerst helemaal naar Holland en nu terug gesjouwd heeft. Ze zijn acht dagen in Holland geweest in de buurt van Koewacht, maar schijnen niet erg tevreden met de ontvangst aldaar. Op mijn vraag vertellen ze dat ze niets te eten konden krijgen, en toen broden gekocht hebben, waarvoor de Hollandse bakkers een frank per stuk verlangt. Het is natuurlijk mogelijk, dat een enkel dergelijk geval zich voorgedaan heeft, maar waar ikzelf overal de toewijding gezien heb met welke onze landgenoten de arme vluchtelingen ontvingen, doet het mij pijnlijk aan te bemerken, dat deze lieden toch over de behandeling niet wel te spreken zijn.

We gaan verder en komen bij een gezeten burger, die weergekeerd is, en erg blij is dat hij zich weer in zijn woning bevindt, die hij in

ongeschonden toestand heeft teruggevonden. Hij betreurt het weliswaar, dat België nu zo goed als geheel in handen van de Duitsers is, maar hij is tevens blij, dat aan de voor de bevolking onhoudbare toestand een einde is gekomen. In een paar dagen hoop ik mijn fabriek weer aan de gang te hebben zegt hij, want ik ben zelf bij de gouverneur van Antwerpen geweest en deze wil, dat alle industrie zoveel mogelijk opleveren zal. Hij heeft mij passen verstrekt voor al mijn arbeiders, die van alle kanten terugkeren en hij heeft mij verzekerd, dat hij alles zal doen, wat in zijn macht ligt, om mij op alle mogelijke manieren te helpen. Toen wij om de andere dag Mechelen moesten verlaten uit vrees voor de Duitsers en hun beschieting, was er natuurlijk van werken geen sprake en leden vrouwen en kinderen honger en kou. Nu kan alles weer beginnen, en al is het verschrikkelijk onder de Duitsers te moeten staan, beter is het dan het ellendige vluchtelingenleven. We gingen helemaal ten onder.

En zo zie ik er velen. Maar ondanks alle moeite der Duitse regering, vrees ik, dat er deze winter in België veel hongersnood zal geleden worden, want dikwijls zijn de voorraden uitgeput, de oogst vernield of niet goed ingehaald en de mannen werkloos.

Reeds zag ik arme kinderen en vrouwen de sintels uit de bedding van de stoomtram zoeken om nog iets brandbaars voor hun haarden te vinden, terwijl knollen en wortelen uit de verlaten landgoederen velen reeds tot voeding dienen.

Van Mechelen reden we naar Leuven, daar ons de weg via Zemst en Epepegem naar Brussel reeds bekend was, en dit bleek werkelijk de moeite waard, want deze weg toont overal de verschrikkelijke verwoesting en behalve heel in het begin bij Mechelen is er bijna geen huis onbeschadigd, niet zoals in deze stad stukgeschoten, maar in brand gestoken. We zijn natuurlijk aan verbrande huizen, dorpen en steden gewend, maar in heel België is niet zo'n tweede weg te

vinden, waar over een afstand van 20 km alles verwoest is. Hier krijgt men de beste indruk van de verschrikkingen van deze oorlog en van de ramp, waaraan het arme België blootgesteld is.

Omtrent de gevechten in Ieper, op 18 dezer, heeft een Franse marinesoldaat het volgende meegedeeld aan een berichtgever van de Londense Times:

“De Duitsers hoopten ons bij het aanbreken van de dag te verrassen. De hele nacht hadden zij aanzienlijke troepenmachten ten noordwesten van Ieper samengetrokken. Bij het aanbreken van de dag gingen zij tot de aanval over; en meer dan 12 uur zetten zij hun actie zonder ophouden voort. Toen de avond begon te vallen bepaalden zij er zich toe onze stellingen onder vuur te nemen. Dat was juist, waarop we gewacht hadden. Onder dekking van het duister naderden wij de verschansingen van de vijand; en bij het aanbreken van de dag gingen wij tot de aanval over.

We hadden bevel om niet te schieten maar met de bajonet te chargeren. We waren op 15 à 20 meter van de Duitse loopgraven voor de Duitsers onze tegenwoordigheid opmerkten. De meesten boden geen tegenstand maar vluchtten. Wie bleven werden met de bajonet neergestoken.”

De verliezen der Fransen in deze gevechten bedroegen 10 aan doden en 100 aan gewonden; daarentegen lieten de Duitsers tal van doden op het slagveld en maakten wij 400 gevangenen.

Dagboek van de oorlog¹ (KVdW).

¹ Aan het in ons jongste ochtendblad geplaatste fragment van het dagboek behoort, zoals men reeds aan de dagtekening gezien zal

Brussel, 8 oktober.

De zon is in de hemel als de glimlach van zieke jonge vrouw. Het weer is lijdelijk zacht. In de lucht trilt iets van de oorlog.

Maar weer ben ik bleek en moe van een slapeloze nacht. Het kanon zwijgt voor het ogenblik: de gehele nacht heeft het mij wakker gehouden. De nacht voor de 13^e dag, dat wij het geschut snorren, spatten, schuifelen, sissen, donderen, bronzen, ploffen horen; de vier soorten geschut: dat der infanterie, dat der mitrailleuses, dat der veldartillerie, en dat uit de forten, waarop, in dezelfde toon, maar met een lomtheid die deuken in de aardbodem stompt, antwoordt het zware geschut der Oostenrijkers, waar men, zo heet het, een basis van gewapend beton moet onder metselen, wil men het kunnen gebruiken.

De 13^e dag der beschieting van Antwerpen. Want die beschieting is voor ons een nieuwe, misschien de eindfase, en zeker de belangrijkste in de geschiedenis van deze oorlog, en wij tellen dan ook voortaan de dagen te beginnen van 26 september, toen de aanval begon. Wanneer zal daar een einde aan komen? Niettegenstaande geruchten, die wij weten op goede grond te berusten en de bemoediging der bladen uit Gent, die ons meer vertrouwen inboezemen sedert zij voorzigtiger geworden zijn, leven wij, met nu en dan een opflakking, een leven van lijdzaamheid, dat wel enger en enger schijnt te willen worden, en ook meer en meer bekrompen. De rijkelui richten zich in als burgerlui, de burgerlui als voorzichtige winkeliertjes. Aan de werkelijke armen is de dagelijkse soep verzekerd, en dat is maar heel gelukkig, het houdt het oproer tegen. Maar voor de andere maatschappelijke lagen is de toekomst

hebben, het in dit nummer van onze krant opgenomen stuk vooraf te gaan. – Redactie.

in meerdere of mindere mate gelijk een hoge, hoge muur zonder vensters ...

De 13^e dag. Ik ben nog niet uit geweest en weet dus niet hoeveel fortten rondom Antwerpen vandaag weer als ingenomen worden aangekondigd. Ik verberg u trouwens mijn sceptische, zij het dan ook weemoedige onverschilligheid niet. Ik zoek onder mijn boeken, wat met mijn stemming het best overeen komt, (neem mij in dit ogenblik zulk een egoïsme niet kwalijk, dat waarlijk een ondergrond heeft van droef en hartstochtelijk medelijden). En ik val op de "Dernières pensées" van Henri Poincaré.

Van de wetenschap van Henri Poincaré heb ik al heel weinig verstand, en zelfs helemaal geen verstand, want waar ik meen te begrijpen, verkeer ik allicht in een zoete waan. Maar zijn wijsheid is mij zeer lief, al laat ze mij niet geheel bevredigd. Gisteren zat ik in de tram met twee meisjes, twee zusters, die van school kwamen. Zij scheelden heel weinig in leeftijd, en naar wezenstrekken als in de lichaamshoudingen waren zij van verrassende gelijkenis. Maar de ene was mij zo goed als onverschillig, en de andere vond ik innig mooi. Zo verhouden zich, voor mij, bij Harry Poincaré wetenschap en wijsheid: een lekenindruk zonder de minste waarde, die ik u niet opdring, maar voor eigen gemak en in overeenstemming met een geestelijke behoefte voor een waarheid hou.

Nu herlas ik, voor de zoveelste maal, in Henri Poincaré:

"Toute morale dogmatique, toute morale démonstrative est vouée d'avance à un échec certain; elle est comme une machine ou il n'y aurait que des transmissions de mouvement et pas d'énergie motive. Le moteur moral, celui qui peut mettre en branle tout l'appareil des bielles et des engrenages, ce ne peut être qu'un sentiment. On ne peut pas nous démontrer que nous devons avoir pitié des

malheureux, mais qu'on nous mette en présence de misères imméritées, spectacle qui n'est, hélas! que trop fréquent, et nous nous sentions souslevés par un sentiment de révolte; je ne sais quelle énergie se lèvera en nous, qui n'écouterà, aucun raisonnement et qui nous entraînera irrésistiblement et comme malgré nous ...”

“Quand on nous demande de justifier par des raisonnements notre amour pour la patrie, nous pouvons être très embarrassés; mais que nous nous représentions par la pensée nos armées vaincues, la France envahie, tout notre coeur se soulèvera, les larmes nous monteront aux yeux et nous n'écouterons plus rien. Et si certains gens accumulent aujourd'hui tant de sophismes, c'est sans doute qu'ils n'ont pas assez d'imagination, ils ne peuvent se représenter tous ces maux, et si le malheur ou quelque punition du ciel voulaient qu'ils les visent de leurs yeux leur âme se révolterait comme la nôtre”.

Ik beschuldig mij onder dezen te zijn geweest, “qui n'ont pas eu assez d'imagination”. Mijn jeugd heb ik doorgebracht onder het soort opstandelingen, ignem spirantes!, die nog alleen van liefde konden leven. Zij hebben mij geleerd, uit mijn lelijk hart te bannen al wat geen liefde was. Ik heb mijn best gedaan, en mag zonder zelfingenomenheid zeggen, dat ik het in elk geval zo ver heb gebracht, alleen nog dezen te haten, die niet beminnen willen. Het is een der redenen, waarom Henri Poincaré mij lief is, dat deze man der wetenschap, als moralist, geen wetenschappelijke moralist is; dat hij, op wetenschappelijke gronden, de wetenschap buiten de zede sluit; dat hij de zede niet begrijpen kan buiten de liefde.

En ik ben verder een Vlaming. Ik ben groot geworden in een land, waar twee rassen om hun rechten twisten, tot voor twee maand. Soms met een hevigheid, die ons thans, in de sedertdien doorgemaakte gebeurtenissen, ontstelt. In dat land daarentegen

genoten wij, Vlamingen, het voorrecht, de beschavingskuip van Europa te zijn: Latijnse en Germaanse cultuur vloeien er samen, wonen er samen, worden er in één wieling opgenomen, die ze soms tot harmonische eenheid bracht, die ons liet hopen op een Vlaamse cultuur, bevestigd door een Vlaamse universiteit, waar de beide geestelijke stromingen, versmolten tot een klare toestand welke een nieuwe degelijkheid werd, gelijke waarde in hebben konden.

De geest echter waarin wij onszelf tot sterke en bittere mannen hadden gevormd - een tucht, die niet zonder religieuze schoonheid was, al moesten naderhand enkelen betreuren dat zuivere godsdienst er uit gesloten bleef - en die ons de oorlogsgedachte in alle werkelijkheid onbegrijpelijk maakte; de verdeeldheid in de landen, die vaak ontaardde in pijnlijke persoonlijkheden; de prachtige waan eindelijk dat wij de smeltkroes konden worden van een Europese beschaving: zij leidden ons af, en we waren er fier over, van een patriottisme, dat ons nog juist goed genoeg voorkwam voor handelsreizigers. Onze politici hadden voor een goed deel intussen vertrouwen in de traktaten; velen eronder waren beslist antimilitarist. De kerk enerzijds; de sociaaldemocratie anderdeels; en zelfs het pacifisme - een kind nog in de luren, wij wisten het, maar dat machtige peters had - zij lieten ons toe te sluimeren in een dommel, die niet dan kleinzielige twisten wakker schudden kwamen ...

“Mais que nous nous représentions par la pensée nos armées vaincues, la France envahie, tout notre coeur se soulèvera ...”

Ons hart heeft inderdaad gebonsd in onze borst; de tranen hebben onze blikken verduisterd en heller gemaakt. “Et nous n’écoutons plus rien.” We hebben leren inzien dat er Belgen zijn. Misschien om redenen, die op platte en louter stoffelijke gronden berusten. Maar die gedrenkt zijn met heet bloed ...

Gehoorzamen wij hierin aan een barbaars gevoel? Ik weet het niet, en ik wil het niet weten, al doet dat nieuwe gevoel in mij zoveel beschaafde gevoelens en redematies teniet. Henri Poincaré heeft 1870 gekend. Wij kennen 1914. Ik voel mij zeer beslist en onvoorwaardelijk een Belg. Althans tot na het sluiten van de vrede. Want ik ben een zwak mens. Maar die een nieuwe en smartelijke rijkdom bezit.

9 oktober.

Gisteren geen officieel nieuws over de oorlog. Vandaag weer geen nieuws. Velen maakt dit stilzwijgen blij. Zij zien er het teken in van een Duitse nederlaag. Mij laat het achterdochtig. Het kan goed zijn dat de Duitsers behoefte aan rust gevoelen of voor hinderpalen zijn komen te staan, waarover zij liever niets mededelen. Maar dit zou geen reden zijn voor de verbonden legers voor en binnen Antwerpen om hun die rust te gunnen en uit die hinderpalen geen voordeel te trekken ... Wij weten niets. Er blijft ons niets over dan te wachten, altijd maar wachten ...

Intussen een nieuwe proclamatie: de Belgische regering heeft in sommige door de Duitsers bezette delen van het land verschillende militieklassen binnengeropen. Aan die oproep verbiedt de algemeen gouverneur gevolg te geven. Immers, slechts Duitse bevelen zijn nog geldig. De opgeëiste miliciens mogen hun woonplaats niet dan met bijzondere toelating verlaten. Hun ouders zijn voor hen aansprakelijk. Wie het verbod overtreedt, evengoed als ieder in wiens bezit een mobilisatiebevel wordt gevonden, wordt als krijgsgevangene behandeld.

Weliswaar is die behandeling nogal draaglijk. We hebben er op hetzelfde ogenblik het bewijs van. Een kwartiertje geleden zijn onder goede, maar inschikkelijke escorte, 120 Belgische artilleristen

voorbijgetrokken en naar de kazerne gebracht. Gij stelt u de opdringerige belangstelling voor van een gejaagde menigte, die nieuws wilde hebben. De lucht galmt van allerhande vragen, alle door mekaar. En, terwijl de Duitsers laten begaan, antwoorden onze kanonniers. Zij hebben zich over moeten geven. Ze bekennen blij te zijn niet meer te moeten vechten. De Duitsers: daar hebben zij niet over te klagen. Het eten is niet slechter dan in het Belgische leger. Ze krijgen tabak. Alleen, ze wilden wel speelkaarten hebben: ze hebben veel vrije tijd nu, en ze vervelen zich ... Een geeft mij zijn adres: hij woont hier op Laken, met zijn oude moeder, die niet meer gaan kan. Of ik haar soms wilde gaan verwittigen en geruststellen. Een andere vraag, met iets als versuffing: "En zal ik nu mijn vrouw en mijn kinderen niet zien, nu ik toch in Brussel ben?"

Het nieuws heeft zich in de omtrek gauw verspreid: Van overal stroomt men met allerlei pakjes naar de kazerne toe. Ik volg. Voor de inrijpoort zegt een Duitse officier in goed Frans en met luide stem: "Ik ga de lijst aflezen van de gevangenen die in Brussel wonen." Hij doet het. In de eerbiedige stilte gaat nu en dan een blijde kreet op. En als het afgelopen is, zijn er die zowaar teleurgesteld zijn: zij hebben niemand onder de krijgsgevangenen ... zij, die er wel vrienden of familieleden onder tellen, staan daar met de sigaren, de chocolade, de warme onderkieren, die ze hebben meegebracht. De vraag, waar zij nog niet aan gedacht hebben is: hoe die naar binnen gekregen? Korte onderhandelingen met de onderofficier, die aan zoveel smeekstemmen niet ongevoelig wil blijven. Hij gaat even binnen. Ja, het mag. Wie iets meegebracht heeft kan het zelf gaan brengen. Maar geen al te lange gesprekken, alsjeblieft, en geen onbescheidenheden. De menigte is opgetogen. Niet zonder gedrang gaat zij de kazerne binnen. Onze jongens zitten er op de britsen. Zij hebben wel niets meer te doen, maar ze zijn toch moe. Men heeft ze veel doen marcheren. En dan, heel de verleden week dan, als zij in de

forten lagen, en schieten dag en nacht! Gelukkig, nu konden zij een kaartje leggen, dat geeft afleiding. En chocolade, die hadden ze ook in lang niet gegeten ...

Bevel van de aftocht wordt gegeven. Het volk trekt af. Maar morgenochtend 7 uur mag het terug komen.

10 oktober.

Desillusie: van half zeven af was het een echte processie naar de krijgsgevangenen. Stokoude vrouwtjes; jonge moeders met kinderen op de arm en aan de rok; juffertjes ook uit de burgerij, beladen met lekkers ... helaas, gisteravond, half elf, op het ogenblik dat ik naar bed zou gaan, had ik onze artilleristen weg zien brengen tussen een dubbele rij geleide, in de nacht die klonk van hun ritmische soldatenstap, kranig nog en tuchtbewust in hun gevangenschap, zwart tussen de grauwe Duitsers waarvan de bajonetten flitsten in het licht der straatlantaarns. En de arme bezoekers nu, waaronder er zijn die van buiten de stad komen, keren moedeloos terug. Dit zou een laatste weerzien zijn geweest, wie weet tot hoe lang nog. Ja, ze wisten het wel: de jongens waren nu in veiligheid; en liever nog ze opgesloten te weten in een Duitse vesting dan op het slagveld. Maar ze hadden ze toch nog wel eens weer willen zien ...

Ik doe mijn dagelijkse morgenwandeling, het slentertochtje door Brussels straten, die een goed deel van hun blijmoedigheid verloren hebben, en waar vandaag, een zaterdag, meer dan ooit de zaterdagstemming heerst: een lamlendig gevoel van leegheid, van geestelijke armoede. Wel heb ik de opfrissende verrassing, bij de gewone krantenverkoper weer eens een nummer te vinden van de Nieuwe Rotterdamse Courant, die ditmaal 25 centimes kost, en slechts een paar dagen oud is. Maar de lome ijte gaat weer voor mij drijven. Als ik opeens, aan de hoek van een straat die naar de Grote

Markt leidt, in het kolken van een mensenmassa meegenomen en even verder tot staan gebracht wordt.

En nu rijden aan ons voorbij, getrokken door Brabantse ruinen, een zevental Duitse vrachtwagens, waar wijdbenend soldaten op te wachten staan. De eerste der wagens is omringd door uhlanen te paard. Op de daverende bodem ervan liggen twee duitsen van Belgische karabiniers. Achter die twee arme krijgsgevangenen de hele stoet der luidruchtige karren ...

Het volk mort niet, maar ik voel met iets van angst dat het er niet ver van af is. Ikzelf weet dat men de gevangenen te Laken met meer gezelligheid behandelt ...

En nog steeds geen nieuws over de strijd rond Antwerpen ...

Ik zit te schrijven. Het is half zes, mijn vrouw, die naar de stad op boodschappen was, komt hijgend binnen. In één kreet: "Antwerpen is ingenomen!"

Het is een algemene ontsteltenis. Ik kan het nieuws niet geloven: het is al te krankzinnig. Gisteren nog zegde de "Flandre Libérale" dat het veel mooier stond dan de Duitsers afkondigden, dat men trouwens vastbesloten was, tot het einde toe stand te houden. En de vijftigduizend Engelsen die men wist in de forten te liggen? ... Antwerpen gevallen? Maar daar konden hooguit een achttal forten ingenomen zijn! En de verdedigingswerken dan, de overstroomde streek die elk gevecht, behalve dat der artillerie onmogelijk maakte! Antwerpen kon maanden na maanden weerstand bieden. En nu zouden de Duitsers de stad zomaar binnengerukt zijn? ...

Ik snel naar de eerste tramhalte, waar de officiële afkondigingen uitgeplakt staan. En lees daar met een oneindig gevoel van ontredde-ning dat me de keel toeschroeft:

“Brüssel, 10 oktober. Die Deutsche Truppen sind gestern Mittag um 11 Uhr in Antwerpen eingezogen.”

Dat laconiek bericht doet aan als een episode in een melodrama of in een volksroman. De literator, die ik ondanks alles blijk te zijn, stelt het vast met ergernis. Maar het gevoel van psychisch lijden krijgt onmiddellijk weer de overhand. Ik wil zien hoe Brussel op het nieuws reageert. Ik neem de tram.

Op de tram staat een klein, gedrongen mannetje van vier-, vijftientig jaar, die wel half beschonken schijnt. Het is de echte, gemene Brusselaar. Onder de wijde apachepet het kleine gezicht met de slimme en guitige krentenoogjes, de trillende neusvleugels, het dunne snorretje, en de smalle mond boven de wilharde kin. Het is heel stil op de tram. In die stilte oreert het mannetje: “Ha! We mogen niet weer binnen! Ze zeggen dat zij Antwerpen genomen hebben, stoeffers! Hawel zie, meneer, ik keer terug. Ik ben van hier weggegaan als vrijwilliger, ik heb drie dagen in het vuur gelegen. Zie maar: drie kogels. Eén in de kuit, één op mijn achterhoofd en het beentje van mijn duim verbrijzeld!”

En hij toont ons de nauwelijks genezen wonden.

“Maar dat nemen wij voor complimenten, zo vervolgt hij. “Ik ga eens zien of dat waar is van Antwerpen. Mijn papieren zijn in orde, zie maar. De burgemeester heeft ze getekend: kijk. Als ik gewond was, hebben ze me weer naar huis laten gaan. Maar nu ga ik weer vechten. Ze zullen mij niet bang maken!” ...

In de stad staan honderden rond de uitgeplakte berichtjes, wit in de duisternis. Er is als een grote gelatenheid over de stad. Men spreekt elkaar niet aan. Vanmiddag waren allen nog zo vol hoop. Nu durft men zelfs niet meer ongelovig te zijn ...

In de koffiehuzen geen discussies. Bekenden geven elkaar zwijgend de hand. Nergens hoort men het gewone: “Quelles nouvelles?” Men zou willen van heel iets anders spreken. En voor het eerst sedert het uitbreken van de oorlog, drink ik, tegen de reglementen in, alcohol ...

Het boulevard ligt in een doffe lucht, waar vlugge en logge Duitse automobielen doorscheuren als de gil van gedoemden! Neerslachtig schrikken de voorbijgangers, alsof ze hun leden niet te roeren dorsten. Het kleine Chinese bedelaartje dat allerlei vreemd speelgoed van papier verkoopt en een éénjarig kind heeft, is vanavond bijzonder uitgelaten. Zij houdt haar schaterende kleuter in de hoogte en vangt hem in haar moederarmen weer op. Zij wéét niet, zij ...

Thuisgekomen, heb ik de gewaarwording van teruggevonden veiligheid, maar die ik als een geheime schat te verdedigen zal hebben. Onder het avondeten spreken we niet veel. Onze kleine jongen vertelt van het verblijf, dat wij in de late junimaand aan zee deden. Het is of hij sprak van een ver verleden.

Berlijn, 25 oktober. De grote generale staf deelt uit het grote hoofdkwartier hedenochtend mee: tussen Nieuwpoort en Diksmuide zijn wij de 24^e dezer na hevige gevechten met nieuwe sterke troepen het kanaal van de IJzer naar Ieper overgetrokken.

Ten oosten en noordoosten van Ieper heeft de vijand zich versterkt. Niettemin zijn onze troepen er in geslaagd op verschillende punten op te rukken. Ongeveer 500 Engelsen, onder wie een kolonel en vele andere officieren, werden gevangen gemaakt.

Oostburg, 25 oktober. Het kanongedonder uit de richting Oostende neemt nog steeds in hevigheid toe. De beschieting uit zee schijnt dus voort te duren.

Uit Brugge zijn hedennacht en vanochtend veel troepen in de richting van Oostende vertrokken.

De Duitse troepen waren gisteren nog meester van Roeselare.